

(1)

ตะวันออกกลางหลังอาหรับสปริง:
อิสลามการเมือง มหาอำนาจ ประชาธิปไตย
และการก่อการร้าย

ภายใต้การสนับสนุน
กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช (ทุนพัฒนาอาจารย์ใหม่)
เลขรหัส : GDNS ๕๙-๐๐๖-๖๐-๐๐๑

โดย
ดร.ศราวดี อารีย์

ศูนย์มุสลิมศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2561

ตะวันออกกลางหลังอาหรับสปริง:

อิสลามการเมือง มหาอำนาจ ประชาธิปไตย และการก่อการร้าย

© 2018 ศราวุฒิ อารีย์

สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

isbn 978-616-

พิมพ์ครั้งที่ 1 กรกฎาคม 2561

จัดพิมพ์โดย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารประชาธิปไตย-ราไพพรรณี ชั้น 7 ถนนพญาไท

กรุงเทพฯ 10330

โทร. 0-2251-5199, 0-2218-7464-5 โทรสาร. 0-2255-1124

E-mail: ias@chula.ac.th

<http://www.ias.chula.ac.th>

พิมพ์ที่ หจก.ศรีบูรณ์คอมพิวเตอร์-การพิมพ์

95/84 หมู่ที่ 8 ถนนสุขสวัสดิ์ ตำบลในคลองบางปลากด

อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ 10290

โทร. 0-2816-2221, 0-2023-1679

โทรสาร. 0-2461-2157

E-mail: sbpprinting@gmail.com

<http://www.SBPPRINT.NET>

คำนิยม

หนังสือตะวันออกกลางหลังอาหรับสปริง : อิสลามการเมือง มหาอำนาจ ประชาธิปไตยและการก่อการร้าย ที่เขียนโดย ดร.ศรวุฒิ อารีย์ เป็นหนึ่งในงานชิ้นสำคัญว่าด้วยการเปลี่ยนผ่านในตะวันออกกลางหลังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี 2010 ที่รู้จักกันในชื่ออาหรับสปริง ซึ่งส่งผลกระทบต่อภูมิรัฐศาสตร์ของภูมิภาคตะวันออกกลางอย่างกว้างขวาง และผลกระทบดังกล่าวในปัจจุบันยังมีได้ยุติลงแต่อย่างใด

ดร.ศรวุฒิ อารีย์ ผู้อำนวยการศูนย์มุสลิมศึกษาสถาบันเอเชียศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นหนึ่งในนักวิชาการด้านตะวันออกกลางศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจภูมิภาคตะวันออกกลางอย่างต่อเนื่องผ่านงานเขียน งานวิจัยและการให้ความรู้แก่สื่อสาธารณะว่าด้วยภูมิภาคตะวันออกกลางอย่างยาวนาน จึงเป็นผู้ที่คุ้นเคย มีประสบการณ์และมีความเข้าใจภูมิภาคนี้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรม

หนังสือตะวันออกกลางหลังอาหรับสปริง : อิสลามการเมือง มหาอำนาจ ประชาธิปไตยและการก่อการร้าย จึงเป็นผลงานของ ดร.ศรวุฒิที่พยายามจะสื่อถึงการเปลี่ยนผ่านทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจของโลกอาหรับ โดยการประมวลจากความรู้ของผู้เขียนผ่านประวัติศาสตร์ของโลกอาหรับแห่งศตวรรษที่ 21 ตามมาด้วยสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติดอกมะลิในตูนีเซีย การเปลี่ยนแปลงในอียิปต์และเหตุการณ์อื่นๆ ในประเทศต่างๆ ของภูมิภาค รวมไปถึงจนถึงสถานการณ์ในปาเลสไตน์หลังการปฏิวัติอาหรับบอบาห์ของตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ และมหาอำนาจ ทั้งนี้ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าตะวันออกกลางคือภูมิภาคที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ อารยธรรม ศาสนาและภูมิรัฐศาสตร์ที่ทำให้ดินแดนแห่งนี้มีความสำคัญต่อโลกโดยรวมมาตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนาน

หนังสือตะวันออกกลางหลังอาหรับสปริง : อิสลามการเมือง มหาอำนาจ ประชาธิปไตยและการก่อการร้าย ของ ดร.ศรวุฒิ อารีย์ ได้รับการถ่ายทอดผ่านวิธีวิทยาและการนำเสนอที่โดดเด่นครอบคลุมมิติต่างๆ ที่จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจภูมิภาคที่เต็มไปด้วยความหลากหลาย เอกภาพ และความขัดแย้งโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังเหตุการณ์อาหรับสปริงที่ผู้เขียนสามารถทำให้ผู้อ่านแลเห็นความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเห็นภาพผ่านการอ่านหนังสือเล่มนี้

ศ.ดร.จรัญ มะลูลีม

กิตติยาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สาขาสังคมศาสตร์ ประจำปี 2557

สารบัญ

คำนิยาม	(3)
คำนำ	(6)
บทที่ 1	
“โลกอาหรับ”: การเปลี่ยนแปลงทางสังคม-วัฒนธรรม	1
บทที่ 2	
บทเรียนจากประวัติศาสตร์อิสลามถึงโลกอาหรับในศตวรรษที่ 21	17
บทที่ 3	
กระแส “ปฏิวัติดอกมะลิ” ในโลกอาหรับ	31
บทที่ 4	
“อิสลามการเมือง”: กรอบแนวคิดและปรากฏการณ์	51
บทที่ 5	
ชาอูดีอาระเบีย-อิหร่านในการเมืองอียิปต์หลังรัฐประหาร	71
บทที่ 6	
กลุ่มประเทศ GCC: การเมืองหลังอาหรับสปริงและการปฏิรูป	87
บทที่ 7	
ปาเลสไตน์ : ก่อนและหลังการปฏิวัติอาหรับ (2006-2011)	105
บทที่ 8	
บทบาทตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐในวิกฤตสงครามตะวันออกกลาง	133
บทที่ 9	
มหาอำนาจโลกกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในตะวันออกกลาง	149
บรรณานุกรม	163

คำนำ

นับตั้งแต่เดือนธันวาคม 2010 โลกอาหรับต้องเผชิญกับกระแสการชุมนุมประท้วงของประชาชน ซึ่งเริ่มขึ้นที่ตูนีเซียก่อนจนทำให้ประธานาธิบดีชัยนูลอาบิดีน บิน อาลี ต้องลี้ภัยไปอยู่ในซาอุดีอาระเบีย ต่อมากระแสการลุกฮือก็เคลื่อนตัวไปยังอียิปต์ จนทำให้ประธานาธิบดีฮุสเนี มุบารัค ซึ่งครองอำนาจมายาวนาน 30 ปี ต้องยอมลงจากอำนาจภายในช่วงเวลาแค่ 18 วัน

ความจริงกระแสการลุกฮือขึ้นของประชาชนได้แพร่ขยายต่อไปอีกหลายประเทศในย่านตะวันออกกลางและแอฟริกาเหนือ ดังจะเห็นได้จากสมาชิกขององค์การสันนิบาตอาหรับ (Arab League) ที่มีอยู่ 22 ประเทศ มีอยู่เพียงแค่ 5 ประเทศเท่านั้นที่ไม่มีการเคลื่อนไหวของประชาชน นั่นหมายความว่านับจากการเริ่มต้นในตูนีเซีย มีชาติอาหรับรวม 17 ประเทศที่ประชาชนต่างลุกฮือขึ้นชุมนุมประท้วง ทั้งที่เป็นการชุมนุมประท้วงแบบเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ต่อเนื่อง และเป็นการชุมนุมของประชาชนจำนวนมากที่มีความยึดเยื้อ

สำหรับข้อเรียกร้องของการชุมนุมประท้วงของแต่ละประเทศก็แตกต่างกันออกไป บางส่วนเป็นการประท้วงขับไล่ผู้นำฉ้อฉลหรือระบอบที่ผูกขาดอำนาจมานาน บ้างก็ลุกขึ้นประท้วงเรียกร้องการปฏิรูปการเมือง เรียกร้องการมีส่วนร่วมของประชาชน และการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ บ้างก็ยกประเด็นการแบ่งสรรอำนาจระหว่างกลุ่มชนที่มีความหลากหลายภายในประเทศ (เช่น เลบานอน) ขึ้นมาเป็นศูนย์กลางของการเคลื่อนไหว แต่ในกรณีของปาเลสไตน์นั้นกลับปรากฏว่าประชาชนลุกขึ้นเรียกร้องให้หยุดขัดแย้งทางการเมืองหันมาปรองดองกัน และสร้างรัฐบาลเอกภาพแห่งชาติเพื่อประโยชน์ของรัฐปาเลสไตน์ในอนาคต

ในเมื่อลักษณะและข้อเรียกร้องของผู้ชุมนุมประท้วงมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายในของแต่ละประเทศ ดังนั้นจึงไม่แปลกที่แนวทางการรับมือของแต่ละรัฐบาลของโลกอาหรับย่อมเป็นไปอย่างหลากหลายเช่นกัน บางรัฐบาลเลือกที่จะฟังเสียงประชาชนมากขึ้น มีการต่อรองเพื่อลดทอนอำนาจของผู้นำลงบ้าง แม้จะไม่ทั้งหมดก็ตาม เช่นกรณีของจอร์แดนและโมร็อกโก เป็นต้น บางรัฐบาลที่ร่ำรวยต่างทยอยออกมาเสนอนโยบายประชานิยม เพิ่มเงินงบประมาณด้านสวัสดิการ หรือแม้กระทั่งการแจกจ่ายเงินทองแบบให้เปล่า บางรัฐบาลก็เลือกใช้มาตรการปราบปรามอย่างไร้ซึ่งความปราณี จนทำให้เกิดการนองเลือด แต่ก็มีอีกหลายรัฐบาลที่ใช้ทั้ง 3 แนวทางควบคู่ผสมปนเปกันไป

การแพร่กระจายขยายออกไปเรื่อยๆ ของกระแสอาหรับสปริง (Arab Spring) ในระยะเริ่มต้น ก่อให้เกิดคำถามตามมาว่า ระบอบที่ถูกโค่นไปจะถูกแทนที่ด้วยอะไร การเปลี่ยนแปลง

ที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบต่อภูมิภาคตะวันออกกลางและประชาคมโลก ?

แม้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะยากต่อการคาดเดาอนาคต แต่ก็เป็นที่ชัดเจนในระดับหนึ่งแล้วว่า ภูมิภาคตะวันออกกลางกำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ เป็นการเปลี่ยนผ่านที่ก่อให้เกิดโฉมหน้าการเมืองใหม่ในหลายประเทศ แต่การเปลี่ยนผ่านของแต่ละประเทศก็เชื่อว่า sẽ นำมาซึ่งผลลัพธ์ที่เหมือนกัน เพราะขณะที่บางประเทศกำลังเดินหน้าสู่กระบวนการประชาธิปไตย แต่ก็ยังมีอีกหลายประเทศที่การเปลี่ยนถ่ายเดินหน้าไปอย่างเชื่องช้าหรือไม่มีเลย

หนึ่งในปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดผลลัพธ์ดังกล่าวก็คือ โครงข่ายอำนาจของรัฐบาลและความสามารถในการผูกขาดการใช้กำลังต่อประชาชน หากโครงข่ายอำนาจของรัฐเชื่อมโยงยึดกันเหนียวแน่น การเปลี่ยนผ่านทางการเมืองสู่ความเป็นประชาธิปไตยของรัฐนั้น ๆ ก็คงเป็นไปได้ยากยิ่ง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เห็นเด่นชัดขณะนี้คือ สาธารณรัฐอาหรับ (Arab Republics) ทั้งหมด ซึ่งมีได้มีสายการสืบทอดอำนาจที่ชัดเจนแน่นอน เสี่ยงที่จะถูกโค่นล้มมากกว่าระบอบการสืบราชบัลลังก์ภายใต้การนำของกษัตริย์

ด้วยเหตุนี้ ผลลัพธ์ในระยะยาวอันเกิดจากกระแสปฏิวัติอาหรับก็คือรูปแบบอันหลากหลายของระบอบการปกครองใหม่ในภูมิภาค บางประเทศอาจมีการปรับเปลี่ยนการปกครองเป็นประชาธิปไตยที่เข้มข้นมากหน่อย บางประเทศอาจอยู่ในระดับปานกลาง แต่อีกหลายประเทศก็อาจอยู่ในระดับที่น้อยมาก ในขณะเดียวกัน ทว่าทั้งภูมิภาคตะวันออกกลางคงยังต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและความสับสนวุ่นวายไปอีกนาน ซึ่งในบางกรณีก็ลุกลามบานปลายกลายเป็นสงครามกลางเมือง เห็นได้จากกรณีอิรัก ลิเบีย เยเมน และซีเรีย

ผลกระทบประการหนึ่ง ซึ่งถึงแม้จะมองเห็นไม่เด่นชัดนัก แต่ก็มีความสำคัญมากคือ ผลกระทบที่มีต่อระเบียบทางเศรษฐกิจในตะวันออกกลาง กรณีตุนิเซียและอียิปต์เห็นได้ชัดว่าปัจจัยที่กระตุ้นให้ประชาชนลุกฮือขึ้นต่อต้านโค่นล้มผู้นำคือเหตุผลทางเศรษฐกิจมากพอๆ กับการกดขี่ทางการเมือง ในสองประเทศนี้ ประชาชนลุกฮือขึ้นประท้วงต่อต้านระบบทุนนิยมที่เอื้อประโยชน์ให้พวกพ้อง (crony capitalism) ซึ่งดำเนินไปภายใต้ข้ออ้างเรื่องการปฏิรูปเศรษฐกิจการตลาดและการสร้างโครงการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ที่ได้รับการสนับสนุนชี้แนะจากสถาบันการเงินระหว่างประเทศ ความไม่พอใจของประชาชนต่อระบบเศรษฐกิจดังกล่าวอาจดูได้จากการออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องความเป็นธรรมของผู้ใช้แรงงานบ่อยครั้งตามท้องถนน โดยเฉพาะช่วงหลังการปฏิวัติ ปรากฏการณ์เช่นนี้นับเป็นประเด็นท้าทายต่อระบบเศรษฐกิจในอนาคตของภูมิภาคตะวันออกกลางอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

ความพยายามใดๆ ที่จะเปลี่ยนแปลงระบบทุนนิยมที่เอื้อประโยชน์ต่อพวกพ้องด้วย

การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจเต็มรูปแบบ อาจต้องเผชิญกับแรงต้านจากประชาชนอย่างหนัก แต่ครั้งจะหันกลับไปยึดแนวทางสังคมนิยมอาหรับแบบเดิม ก็คงจะมีแต่ทำให้ระบบเศรษฐกิจในวันออกกลางลำหลังและอ่อนแอลง การยึดทางสายกลางระหว่างสองระบบดังกล่าว คงทำได้ยากหากประเทศนั้นไม่ได้เป็นประเทศร่ำรวยน้ำมัน ขณะเดียวกัน หากเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ กระบวนการประชาธิปไตยในโลกอาหรับ ซึ่งเพิ่งเจริญเติบโตเบ่งบาน ก็จะได้รับผลกระทบไปด้วย

ผลพวงอีกประการที่ตามมาจากกระแสปฏิวัติอาหรับคือ ดุลอำนาจในภูมิภาคที่อาจเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง สถานะปัจจุบันที่มีการเทียบเคียงแบ่งฝ่ายระหว่าง “พันธมิตรสายกลาง” ที่นำโดยสหรัฐฯ ฝ่ายหนึ่ง กับ “พันธมิตรฝ่ายต่อต้าน” ที่นำโดยอิหร่านอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งใหญ่ในภูมิภาคที่เกิดขึ้นขณะนี้อีกต่อไป แรงกดดันและการเรียกร้องจากมวลชนต่อรัฐบาลให้แสดงบทบาทการเมืองระหว่างประเทศอย่างเป็นทางการเป็นอิสระมากขึ้น และการรื้อฟื้นแนวคิดความร่วมมือระหว่างอาหรับชาติต่าง ๆ (Pan-Arab cooperation) กลายเป็นตัวแปรหลักที่จะไปกำหนดทิศทางนโยบายต่างประเทศของกลุ่มประเทศในวันออกกลาง (ไม่ว่าประเทศนั้นจะมีการปกครองในรูปแบบใดก็ตาม) ดังจะเห็นได้จากกรณีเหตุการณ์ที่มวลชนอียิปต์และจอร์แดนลุกฮือขึ้นประท้วงกดดันให้รัฐบาลขับไล่นักการทูตอิสราเอลและยกเลิกสนธิสัญญาสันติภาพที่ทั้ง 2 ประเทศเคยทำไว้กับอิสราเอลเมื่อหลายปีก่อน

ผลกระทบอีกประการจากกระแสปฏิวัติอาหรับคือ การกลับมามีชีวิตชีวาและมีพลังอีกครั้งของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองนิยมแนวทางอิสลาม (Political Islam) เพราะทั้งขบวนการอัล-นะฮฎะฮ์ (Al-Nahda) ในตูนิเซีย ขบวนการภราดรภาพมุสลิม (Muslim Brotherhood) ในอียิปต์ และขบวนการอัซ-ซานูซี (Al-Sanussi) ในลิเบีย (ซึ่งถูกกดดันปราบปรามและถูกกีดกันทางการเมืองมาตลอด) ต่างทยอยกันจัดตั้งเป็นสถาบันการเมืองอย่างเป็นทางการ และได้เข้ารับเลือกตั้งตามกระบวนการประชาธิปไตย แม้ว่าในท้ายที่สุดกลุ่มขบวนการภราดรภาพมุสลิมที่ได้ขึ้นมาเป็นรัฐบาลจากการเลือกตั้งในอียิปต์จะถูกโค่นล้มลงไปก็ตาม ทั้งนี้ ในช่วงต้นของทศวรรษที่ 1990 นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับ “อิสลามการเมือง” (Political Islam) ส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า กระแสอิสลามการเมืองได้เสื่อมถอยลงและกำลังสูญสิ้นไป สิ่งที่ยังคงดำรงอยู่อย่างแข็งแกร่งคืออำนาจรัฐที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมเป็นรากฐาน พูดอีกอย่างหนึ่งคือ โลกมีความตื่นตัวและหวาดหวั่นต่อการปรากฏขึ้นของอิสลามการเมืองอยู่ช่วงหนึ่งหรือในระดับหนึ่งเท่านั้น โดยอาจเป็นเพียงคู่แข่งหรือภัยที่รัฐจะต้องจับตามอง แต่สุดท้ายก็ไม่มีพลังมากพอที่จะแทนที่

หรือล้มล้างระบอบเดิมได้

ถึงกระนั้น ในปัจจุบันเรากลับเห็นบทบาทของอิสลามการเมืองที่เพิ่มมากขึ้นใน ตะวันออกกลาง ไม่ว่าจะเป็นที่สนับสนุนของฮามาสในการเลือกตั้ง เรื่อยไปจนถึงการมี อิทธิพลของกลุ่มฮิซบุลลอฮ์ในรัฐบาลชุดต่าง ๆ ของเลบานอน และกรณีอื่นๆ อีกมากมายทั้ง ในอิรัก ตุรกี ซาอุดีอาระเบีย โมร็อกโก ตูนิเซีย ฯลฯ เพียงแต่บทบาทของอิสลามการเมืองยุค ปัจจุบันนั้นไม่เหมือนในอดีตอีกต่อไป เพราะพวกเขาส่วนใหญ่เรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนวิธีการ เคลื่อนไหวและรูปแบบกิจกรรมเพื่อความอยู่รอดในสภาพการเมืองที่แนวคิดเสรีนิยมเข้ามา ยึดกุมพื้นที่จนเกือบเบ็ดเสร็จ

อย่างไรก็ตาม การกลับมาที่มีบทบาทอีกครั้งของกลุ่มอิสลามการเมืองจากกระแสปฏิวัติ อาหาร์ที่เกิดขึ้น ย่อมทำให้สถานะของอิหร่านมีความมั่นคงมากขึ้น อิหร่านอาจเป็นฝ่ายที่ ได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจของภูมิภาคตะวันออกกลางครั้งนี้ ขณะที่ อิสราเอลและสหรัฐอาจถูกโดดเดี่ยวและสูญเสียพันธมิตรในตะวันออกกลางมากขึ้น

ขณะเดียวกัน ระบบการเมืองที่แตกต่างของรัฐอาหรับในรูปโฉมใหม่ที่บางประเทศเป็น ประชาธิปไตย แต่อีกหลายประเทศไม่เป็น อาจเป็นปฏิกริยาเร่งให้โลกอาหรับหวนกลับไปสู่ ภาวะ “สงครามเย็น” อีกครั้ง กล่าวคือเมื่อกว่า 30 ปีก่อนสงครามเย็นในโลกอาหรับเกิดขึ้น จากการแข่งขันต่อสู้ระหว่างแนวคิดชาตินิยมอาหรับภายใต้การนำของกามาล อับดุล-นัซเซอร์ ฝ่ายหนึ่ง กับแนวคิดการรวมอิสลาม (Pan-Islamism) ภายใต้การนำของซาอูดีอาระเบียอีก ฝ่ายหนึ่ง แต่ปัจจุบันลักษณะสงครามเย็นดังกล่าวจะเป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างพันธมิตร รัฐอาหรับที่ผ่านการปฏิวัติมาแล้ว กับระบอบกษัตริย์ของกลุ่มประเทศในอ่าวเปอร์เซียที่ยังมี แนวคิดอนุรักษนิยม ซึ่งจะปกป้องทุกวิถีทางมิให้ระบอบของตนต้องถูกโค่นล้มเปลี่ยนแปลง ได้ง่าย ๆ

หลังปรากฏการณ์อาหรับสปริง ลักษณะสงครามเย็นในตะวันออกกลางยังเกิดขึ้นอีก แบบคือการขับเขี้ยวแข่งขันระหว่างซาอูดีอาระเบียกับอิหร่าน เพราะกระแสอาหรับสปริง ทำให้เกิด “สูญญากาศทางอำนาจ” และเกิดสภาพความอ่อนแอของรัฐต่างๆ ในภูมิภาค หลายประเทศเกิดความรุนแรงกระทั่งกลายเป็นสงครามกลางเมือง สภาพเช่นนี้ได้เอื้อให้ เกิดการช่วงชิงการขยายอิทธิพลอำนาจและการสกัดกันฝ่ายตรงข้ามอย่างหนักระหว่าง ซาอูดีอาระเบียกับอิหร่าน โดยใช้ความแตกต่างระหว่างนิกายเป็นเครื่องมือจนทำให้ความขัดแย้งระหว่างขุณีย์และชีอะฮ์กลายเป็นปัญหาใหญ่ อันเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความไร้ เสถียรภาพขึ้นในภูมิภาคตะวันออกกลาง

นอกจากการปรากฏตัวของบทบาทกลุ่มอิสลามการเมืองที่เด่นชัดแล้ว ในอีกด้านหนึ่ง

เรายังเห็นการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างมากของกลุ่มตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (Non-state Actors) ประเภทที่ใช้ความรุนแรง โดยเฉพาะกลุ่มติดอาวุธประเภทและอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่ถือกำเนิดขึ้นมาภายใต้สภาพสงครามกลางเมืองที่ปะทุขึ้นในหลายประเทศในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน ในบรรดากลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ กลุ่มที่สร้างความกังวลต่อประชาคมโลกมากที่สุดคือกลุ่ม “รัฐอิสลาม” (Islamic State: ไอเอส) ตามที่พวกเขาเรียกตนเอง อันเป็นกลุ่มที่สร้างปัญหาความมั่นคงไม่เฉพาะในตะวันออกกลางเท่านั้น แต่ยังขยายออกไปทั่วโลก แม้กระนั้น กลุ่มติดอาวุธอื่น ๆ ที่ใช้ความรุนแรงและใช้วิธีการร้ายคล้าย ๆ กันกลับไม่ค่อยเป็นที่รู้จัก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะสื่อกระแสหลักที่สำคัญของโลกต่างพร้อมใจนำเสนอความน่ากลัวของไอเอส แต่ละเลยที่จะนำเสนอกลุ่มอื่นที่ใช้วิธีการร้ายเหมือนกันเพื่อต่อต้านไอเอส/หรือมีเป้าประสงค์ทางการเมืองอื่น ๆ

อย่างไรก็ตาม หากมองในแง่บวกแล้ว การเปลี่ยนแปลงในโลกอาหรับ ซึ่งถูกผลักดันจากกระแสการเรียกร้องของประชาชน ในระยะยาวอาจทำให้รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ต้องถูกกดดันให้ดำเนินมาตรการลดความขัดแย้งระหว่างประเทศอาหรับด้วยกัน เพิ่มความร่วมมือและการทำงานระหว่างกัน และช่วยผลักดันให้กระบวนการสันติภาพตะวันออกกลางในกรณีความขัดแย้งระหว่างอิสราเอลและปาเลสไตน์มีความคืบหน้ามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการกดดันให้สหรัฐฯ และอิสราเอลต้องยอมให้รัฐปาเลสไตน์ก่อตั้งขึ้นในเร็ววัน เพราะปัญหาปาเลสไตน์ถือเป็นหนึ่งในปัญหาร่วมที่ชาวอาหรับให้ความสำคัญมากที่สุด

ในแง่ของภูมิรัฐศาสตร์นั้น กระแสปฏิวัติอาหรับที่เกิดขึ้นได้บ่งชี้อย่างชัดเจนว่าระเบียบโลกกำลังอยู่ในช่วงการปรับเปลี่ยนที่สำคัญ อิทธิพลและการครอบงำของชาติตะวันตกที่มีต่อตะวันออกกลางกำลังเสื่อมถอยลงน้อยลงและอาจหมดไปในที่สุด เพราะรัฐที่ผ่านการปฏิวัติมาแล้ว เริ่มถูกกดดันจากประชาชนให้แสดงบทบาทในกิจการระหว่างประเทศอย่างเป็นอิสระ ไม่ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของมหาอำนาจอย่างที่เคยเป็นมาในอดีตอีกต่อไป

สายลมแห่งการเปลี่ยนแปลงในตะวันออกกลางได้เกิดขึ้นแล้ว เรากำลังจะเห็นรูปแบบของภูมิภาคนี้ที่เปลี่ยนไปจากเดิมในหลากหลายแง่มุม การติดตามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ

หนังสือเล่มนี้ได้พยายามทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในโลกอาหรับ อันหมายถึงการทำความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมของโลกอาหรับในยุคปัจจุบัน เรียนรู้โลกทัศน์ของสังคมอาหรับท่ามกลางกระแสความทันสมัย การย้อนพิจารณาข้อบกพร่องทางการเมืองนับตั้งแต่ยุคประวัติศาสตร์อิสลามถึงโลกอาหรับในศตวรรษที่ 21 อธิบายพลังการเมืองสำคัญของชาวอาหรับ (ซึ่งเรียกกันโดยนักวิชาการว่า “Political Islam”)

ที่ถูกต้องน่าจดจำการกดทับมานานหลายทศวรรษ ในฐานะพลังการเมืองใหม่ที่มีที่ท่าว่าจะเข้ามาแทนที่ระบอบเดิมที่ถูกต้องล้มลงไป การเกิดขึ้นของสงครามเย็นในตะวันออกกลาง ครั้งใหม่ระหว่างอิหร่านกับซาอุดีอาระเบีย วิเคราะห์ผลกระทบของอาหรับสปริงที่มีต่อกลุ่มประเทศรอบอ่าวเปอร์เซียซึ่งเป็นพื้นที่พลังงานน้ำมันของโลก ฉายภาพให้เห็นถึงพัฒนาการที่เปลี่ยนไปของปัญหาปาเลสไตน์ในยุคปัจจุบัน นำเสนอการสำรวจพื้นฐานของการขยายตัวและบทบาทของกลุ่มตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐประเภทนิยมความรุนแรงหลังกระแสอาหรับสปริง และอธิบายภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงและอนาคตของภูมิภาคตะวันออกกลางที่เกิดขึ้นจากกระแสปฏิวัติอาหรับ

แม้งานชิ้นนี้จะเป็นการรวบรวมบทความของผู้เขียน ทั้งที่เป็นบทความที่เขียนก่อนกระแสอาหรับสปริง และบทความที่เขียนขึ้นหลังจากนั้น แต่ผู้เขียนก็พยายามศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม พร้อมทั้งเขียนขึ้นมาใหม่ในหลายบท ซึ่งยังไม่เคยนำเสนอหรือตีพิมพ์ในที่ใดมาก่อน โดยพยายามนำเสนอให้เห็นถึงความเชื่อมโยงสอดรับนับตั้งแต่บทแรกไปจนถึงบทสุดท้ายภายใต้เงื่อนไขด้านเวลาที่จำกัด หวังเพียงว่างานชิ้นนี้จะช่วยให้ผู้อ่านมีความรู้ความเข้าใจและมีข้อมูลเกี่ยวกับปรากฏการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในตะวันออกกลางมากยิ่งขึ้น

ต้องขอขอบคุณ รศ.ดร. นवलน้อย ตรีรัตน์ ผู้อำนวยการสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ รองผู้อำนวยการ สถาบันเอเชียศึกษา และอาจารย์กนกพรรณ อยู่ชา นักวิจัยอาวุโสของสถาบันเอเชียศึกษา ที่ได้ให้คำปรึกษาตลอดการทำงานโครงการนี้ ขอขอบคุณ ศ.ดร. จรัญ มะลูลีม คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับตะวันออกกลางศึกษากับผู้เขียนมาตลอด ขอขอบคุณ ดร.อนันต์ อดิทยกุล จากมหาวิทยาลัยมหิดล ที่ได้คอยให้คำปรึกษาด้านศาสนาและประวัติศาสตร์อิสลาม ขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานทุกคนที่อยู่เคียงข้างเป็นเพื่อนร่วมคิดมาตลอด ขอขอบคุณหนังสือพิมพ์คม ชัด ลึก วารสารเอเชียปริทัศน์ กระแสเอเชีย และเว็บไซต์โลกสัมพันธ์ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นแหล่งสะสมบทความของผู้เขียน ก่อนที่จะรวบรวมขึ้นเป็นเล่ม

สุดท้าย แต่มิได้หมายความว่ามีความสำคัญท้ายสุดคือ กำลังกายและกำลังใจจากสมาชิกครอบครัวทุกคน ทั้งพ่อแม่ พี่น้อง ภรรยา และลูก ๆ ทั้ง 3 คน หากงานของผมชิ้นนี้มีข้อผิดพลาดประการใด ผู้เขียนพร้อมที่จะฟังคำชี้แนะและน้อมรับคำติติงจากผู้อ่านที่เคารพเสมอ